

بررسی نظام پرداخت شیر یارانه ای و رفتار مصرفی خانوارها در ایران

علیرضا جیران^۱، دکتر مهدی کاظم نژاد^۱

چکیده :

پرداخت یارانه به شیرمصرفی پیشینه ۵۰ ساله در کشور دارد و دولت هر ساله به منظور تسهیل در دستیابی اقشار مختلف جامعه به پروتئین ارزان قیمت و ارتقاء سطح تغذیه خانوارها بخش قابل توجهی از اعتبارات را صرف تامین یارانه های شیر می نماید. به طوریکه حجم یارانه شیر پرداختی در سال ۱۳۸۲ بالغ به ۱۹۳۷ میلیارد ریال شده است که حدود ۶/۸ درصد کل یارانه کالاهای اساسی است. از سوی دیگر حدود ۲۵ درصد از کل شیر تولیدی کشور در قالب شیر یارانه ای توزیع می شود که به طور متوسط یارانه پرداختی دولت برای هر کیلوگرم شیر یارانه توزیع شده حدود ۱۴۸۲ ریال و بازا هر کیلو شیر تولیدی حدود ۳۲۴ ریال در سال ۱۳۸۲ بوده است. در طول سالهای گذشته عدم تدوین یک نظام اجرایی مناسب به منظور هدف مند کردن این یارانه باعث شده است که این یارانه ها بدون توجه به وضعیت اقتصادی، شرایط تغذیه ای و بهداشتی خانوارها، عمدتاً در مناطق پرجمعیت شهری هزینه گردد. ضمن اینکه بازار های کنترلی مناسبی برای نظارت بر کیفیت و کمیت یارانه توزیعی در این مناطق وجود ندارد، در سیستم توزیعی موجود میزان برخورداری گروه های هدف (دهک های درآمدی پایین) در مناطق شهری از این یارانه به روشنی مشخص نیست و هنوز مناطق روستایی از دسترسی به این یارانه محروم هستند، و تنها حدود ۳/۵ درصد این یارانه ها در مناطق روستایی توزیع می شود. در این بررسی تلاش شده است ضمن بررسی رفتار مصرفی خانوارها در طول ده سال (۱۳۷۲-۱۳۸۲) میزان مصرف شیر و لبنیات دهک های مختلف درآمدی در مناطق شهری و روستایی، نقش و آثار و تبعات یارانه شیر و کیفیت برخورداری گروههای کم درآمد از این یارانه ها مورد مطالعه قرار گیرد. اگر چه در سالهای اخیر پرداخت این

^۱ کارشناس ارشد گروه پژوهشی سیاستهای حمایتی موسسه پژوهشهای برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی
e.mail:a_jyran@yahoo.com ; mkzs 2002 @ yahoo.com

یارانه به عنوان ابزاری در جهت تسریع و سهولت دستیابی اقشار محروم به این فرآورده مورد توجه برنامه ریزان کشور قرار گرفته است. اما بررسی های صورت گرفته نشان می دهد که علی رغم افزایش چشمگیر حجم این یارانه، هنوز تفاوت معنا داری بین میزان مصرف دهکهای درآمدی پائین و بالای درآمدی ایجاد نشده است. به نظر می رسد استمرار پرداخت یارانه با روش مرسوم عمدتاً باعث اتلاف منابع شده و ما را از دستیابی به اهداف تعیین شده دور خواهد ساخت. لذا بازنگری در راهکارها و اصلاح ساختار نظام یارانه ای شیر با استفاده از تجربیات موجود در سطح ملی و سایر کشورها ضرورت دارد.

کلید واژه ها:

شیر، یارانه، دهکهای درآمدی، هدفمند کردن یارانه

مقدمه:

حجم یارانه های پرداختی برای کالاهای اساسی در سال 1382 حدود یک سوم بودجه عمرانی کشور را تشکیل می دهد. تامین منابع مورد نیاز برای پرداخت یارانه ها به یکی از معضلات دولت در چند سال اخیر تبدیل شده است، برخی از اقلام یارانه های اصلی پرداخت یارانه فاصله گرفته اند و تعهدات دولت در پرداخت یارانه ها سبب شده نظام پرداخت یارانه بدون توجیه اقتصادی و اجتماعی و بدون اصلاح اساسی در ساختار قیمت ها استمرار یابد. تخصیص نا کارآمد و اتلاف منابع برنامه ریزان اقتصادی را مجاب به بازنگری در شیوه های مرسوم نموده است. مقوله هدفمند سازی یارانه ها و تاکید صاحب نظران اقتصادی جهت ساماندهی یارانه ها از مباحثی بود که به صورت جدی از برنامه سوم توسعه مطرح شد، اگر چه سازمان مدیریت در طول برنامه نظام هدفمند کردن یارانه ها را تدوین نمود، اما نظام اجرایی آن به دلایل مختلف به صورت کامل آماده نشده است. در حال حاضر نان برنج، روغن، قند و شکر و شیر از جمله اقلام عمده مصرفی خانوارها هستند که یارانه به آنها پرداخت می شود. یارانه پرداختی به نان و شیر به صورت باز صورت می گیرد به عبارتی هر چقدر مصرف کننده بیشتر مصرف نماید از یارانه بیشتری برخوردار می شود. بررسی ها وجود نارسایی و کمبود پروتئین و ریز مغذیها را در سبد مصرفی خانوارها در مناطق شهری و روستایی نشان می دهد. برای این اساس و طبق ماده 197 قانون برنامه سوم توسعه دولت موظف شد و به منظور نهادینه کردن امنیت غذایی و ارتقای سلامت جامعه طی یک سال نسبت به تعیین سبد غذایی مطلوب اقدام نموده و توزیع منابع اعتباری

یارانه ها ی مواد غذایی بر اساس سبد غذایی تعیین شده صورت بگیرد. مطالعات صورت گرفته نشان می دهد که نظام پرداخت فعلی یارانه نتوانسته است حداقل نیاز سبد غذایی خانوارهای کم درآمد را تامین نماید و وجود ناهنجاریها و بیماریها مختلف که عمدتاً از سوء تغذیه ناشی از کمبود پروتئین و زیر مغذیهاست را در بین خانوارهایی که به دلیل شرایط نامناسب اقتصادی از دسترسی به مواد پروتئین باز مانده اند را تایید می کند. در این مطالعات به ضرورت دستیابی خانوارهای کم درآمد به مواد پروتئینی خصوصاً شیر و فرآورده های آن تاکید شده است. باستناد به این مطالعات در سالهای اخیر اقدامات موثری به منظور افزایش میزان شیر یارانه ای در بین خانوارها و مدارس کشور صورت گرفته است. اما اطلاع از کیفیت توزیع، آثار افزایش این قبیل یارانه بر مصرف خانوارها و کیفیت برخورداری خانوارهای کم درآمد از این یارانه نیازمند بررسی کامل و همه جانبه است،

بیان مساله:

پرداخت یارانه به شیر با پیشنیه حدود 47 سال، نسبت به سایر اقلام یارانه ای از قدمت بیشتری در کشور برخوردار است، یارانه پرداختی به این محصول از سال 1336 آغاز شده است و با تعدیلات صورت گرفته در سالهای اخیر با شتاب بیشتری همچنان استمرار یافته است. پرداخت یارانه به بخشی از شیر مصرفی خانوارها باعث ایجاد دوگانگی قیمت این فرآورده در بازار مصرف شده است به نظر می رسد این دوگانگی قیمت در برخی موارد باعث بروز مسایلی از جمله عدم تخصیص کارآمد منابع، افزایش مصرف، اتلاف منابع، ایجاد رانت و... می شود. یارانه پرداختی به شیر و فرآورده های لبنی به مناطق شهری و عمدتاً به کلان شهرها تخصیص می یابد و بخش قابل توجهی از جمعیت کشور (روستایی) از دستیابی به این یارانه ها محروم هستند و بعبارتی این یارانه به صورت هدفمند بین مصرف کنندگان توزیع نمی شود و اگرچه طی سال 1383 از مجموع 36338 میلیارد ریال یارانه کالاهای اساسی و خدمات حدود 2482 میلیارد ریال (6/8 درصد) برای شیرو فرآوردهای آن تعلق گرفته است اما علیرغم افزایش حجم شیر یارانه ای هنوز بخش وسیعی از خانوارهای محروم از دستیابی کافی به این ماده حیاتی بازمانده اند و به نظر می رسد سیستم فعلی توزیع یارانه نیازمند بازنگری و اصلاح باشد. که در این مقاله تلاش می شود نحوه اصابت این یارانه ها به گروههای هدف و آثار آن در رفتار مصرفی خانواده ها

پرداخته شود، و تلاش می شود که موارد زیر مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد:

ساختار فعلی توزیع شیرپارانه ای دستیابی گروههای هدف به شیرپارانه ای را تسریع میکند

توزیع پارانه شیر تاثیر در افزایش مصرف سرانه گروههای هدف ندارد

تولید شیر در کشور

منابع تامین شیر در کشور گوسفند و بز، گاو میش، و گاو هستند. از این منابع، شیر گاو دارای جایگاه ویژه ای است و در سالهای اخیر با اصلاحات صورت گرفته در بخش دامداریهای شیری کشور، گاوهای دو رگ و اصلاح شده بسرعت جایگزین گاوهای بومی شده اند. به تبع آن ساختار دامداریهای کشور در حال تغییر به دامداریهای نیمه صنعتی و صنعتی است. مراکز تولید شیر عمدتاً در دامداری های نیمه صنعتی و صنعتی و از طریق دامهای سنگین (گاوهای دو رگ و اصیل) و در حاشیه شهرهای بزرگ متمرکز شده است. بر مبنای اطلاعات موجود از 6 میلیون شیر تولیدی کشور حدود 79/7 درصد از گاو و 18/5 درصد از دامهای سبک (گوسفند و بز) و بقیه آن از گاو میش و شتر بدست می آید. (سرشماری کشاورزی سال 1382)¹

تولید شیر از منابع دامهای سبک عمدتاً جنبه فصلی دارد و نمی تواند به عنوان ماده اولیه صنعت برای تمام فصول مطرح باشد، ضمن اینکه این نوع شیر عمدتاً در مناطق روستایی و عشایری تولید می شود و دسترسی تولید کنندگان به صنایع فرآوری معمولاً با مشکلاتی همراه است. لذا بخش قابل توجه ای از این نوع شیر توسط تولید کنندگان، به صورت سنتی به فرآورده های لبنی با قابلیت نگهداری طولانی مانند پنیر، روغن و سایر محصولات جنی مانند کشک و دوغ و ماست چکیده تبدیل می شود. از محصولات لبنی صنعتی تولید شده از شیر گوسفند و بز می توان به پنیر لیقوان ارشاه کرد که در سطح بسیار محدود و در یک منطقه مشخص و درمقاطع خاصی از سال تولید می شود. تولید شیر گوسفند و بز هنوز در برخی از استانها از جمله استانهای خراسان آذربایجان شرقی و غربی جایگاه ویژه ای دارد، و این سه استان حدود 37/2 درصد از تولید شیر گوسفند و بز را برعهده دارند. هم چنین استانهای خراسان، تهران و اصفهان بعنوان عمده ترین تولید کنندگان شیر گاو حدود 32/2 درصد از تولید این محصول را در اختیار دارند. ضمن اینکه استان

¹-www.sci.org.ir

خوزستان، آذربایجان غربی و شرقی به عنوان تولید کننده گان شیر گاو میش حدود 83/6 درصد تولید و استان سیستان و بلوچستان نیز به عنوان تولید کننده عمده شیر شتر 66 درصد تولید این محصول را در اختیار دارند. و در بین استان های کشور استان های هرمزگان، بوشهر و کهگیلویه و بویر احمد کمترین سهم در تولید شیر در کشور را دارا می باشند. (جدول شماره 1)

جدول شماره (1) - مقدار تولید شیر بر حسب نوع دام و استان: 1382 (تن)¹

استان	کل	گوسفند	بز	گاو	گاو میش	شتر
کل کشور	5984303	614808	496276	4768506	87987	16726
آذربایجان شرقی	470061	98820	41731	312523	16933	55
آذربایجان غربی	452228	95525	26481	314237	15939	46
اردبیل	200047	37889	14520	137944	9663	32
اصفهان	393855	7813	14052	371957	1	32
ایلام	51481	10475	11273	29516	218	0
بوشهر	27443	1762	5535	20050	6	90
تهران	557280	20052	7091	530048	56	34
چهارمحال و بختیاری	119926	6806	12229	100851	40	0
خراسان	706966	91716	49341	565418	14	477
خوزستان	286932	9534	50505	186031	40692	170
زنجان	142642	25182	16128	101304	28	1
سمنان	78480	8060	7015	63285	1	119
سیستان و بلوچستان	101777	7265	24049	59415	12	11036
فارس	320475	18146	50595	251522	138	74
قزوین	129898	8997	5470	115395	30	6
قم	65603	1876	1696	62028	0	3
کردستان	171539	38429	25845	107253	4	8

¹ - سر شماری کشاورزی سال 1382

1285	15	115254	28355	17402	162312	کرمان
0	66	120528	18917	33564	173075	کرمانشاه
0	0	28251	21562	2809	52622	کهگیلویه و بویراحم
1506	290	188421	2231	7134	199582	گلستان
0	1581	107520	2992	12621	124713	گیلان
0	94	162558	26257	19714	208623	لرستان
11	2150	309056	3299	17046	331563	مازندران
0	3	146727	4825	3866	155421	مرکزی
1691	0	16447	8121	737	26997	هرمزگان
0	14	163212	5907	10615	179748	همدان
49	0	81759	10253	955	93016	یزد

مصرف شیر در کشور

میزان مصرف شیر و فرآورده های لبنی در مناطق روستایی تابعی از میزان تولید و چگونگی دسترسی خانوارها به این فرآورده است در استانهایی مانند آذربایجان غربی و اردبیل که شیر و فرآورده های لبنی (اعم از صنعتی و سنتی) به وفور تولید می شود و یا عمدتاً ساکنین مناطق روستایی خود تولید کننده این فرآورده ها می باشند حدود 3 برابر مناطق دیگر مانند استانهای بوشهر و سیستان و بلوچستان شیر و فرآورده لبنی مصرف می کنند (احسانی محمدرضا، 1380) به عبارتی ساختار مصرف در مناطق روستایی تابعی میزان تولید این فرآورده ها و در مناطق شهری تابعی از میزان دسترسی به یارانه ها و قیمت شیر می باشد.

- پیشینه توزیع شیر یارانه ای در کشور

شیر و فرآورده های لبنی به عنوان بهترین و ارزانه ترین منبع تامین پروتئین و کلسیم محسوب می شوند و در سالهای اخیر به عنوان جبران کننده کمبود مواد غذایی همراه با منابع پروتئینی گیاهی مورد توجه قرار گرفته است و در حال حاضر بعنوان ارزانه ترین و با کیفیت ترین پروتئین حیوانی موجود و در سبد کالایی خانوار مطرح بوده و بعد از غلات بیشترین سهم را از نظر وزنی در سبد وزنی خانوارها، دارا می باشد ایده توزیع شیر یارانه ای در کشور قدمت 50 ساله دارد برای اولین بار و در سال 1333 سازمان بین المللی یونسف¹ پیشنهاد توزیع شیر یارانه ای بین کودکان بی سرپرست را

¹-United nation international children especial funds

مطرح، و بخشی از هزینه های این یارانه را متقبل شد این پیشنهاد مورد موافقت سازمان مدیریت و برنامه ریزی و وزات بهداشت و درمان و آموزش پزشکی وقت قرار گرفت. به موجب مقاوله نامه ای که بین این سازمان و دولت ایران منعقد گردید، دولت ایران متعهد شد امکانات زیر بنایی برای ساخت اولین کارخانه مدرن برای تولید شیر پاستوریزه را از قبیل (زمین، آب و برق و ساختمان کارخانه) را تامین و در مقابل سازمان یونیسف تهیه، تامین و راه اندازی ماشین آلات را برعهده گرفت، ضمن اینکه دولت تعهد نمود حدود 1/5 برابر ارزش ماشین آلات اهدایی این سازمان، شیر پاستوریزه کم چربی و به صورت رایگان در اختیار کودکان نیازمند قرار دهد.

با راه اندازی کارخانه فوق در سال 1336 بنیای پرداخت یارانه برای شیر مصرفی در کشور پایه گذاری شد و در طول سالهای برنامه پنجم توسعه قبل از انقلاب (1351-1356) با توزیع شیر یارانه ای در سطح مدارس روند توزیع شیر یارانه ای شتاب گرفت. در سالهای بعد بنا به مقتضیات و شرایط سیاسی و اقتصادی کشور با تعدیلات مختلف روند پرداخت شیر ادامه یافت. بدین ترتیب توزیع شیر یارانه ای از 2200 تن در سال 1336 (شرکت سهامی شیر ایران) به حدود 1565000 تن در سال 1383 (مصوبات شورای اقتصاد) رسیده است که بطور متوسط سالانه 14/9 رشد داشته است.

روند پرداخت شیر یارانه ای

در تقسیم بندی های مرسوم، یارانه ها به یارانه های باز و یارانه های هدفمند تقسیم می شوند، یارانه های باز برای همه خریداران و استفاده کننده گان به طور یکسان اعمال می شود. در ایران یارانه سوخت، نان و شیر را می توان در گروه یارانه های باز طبقه بندی کرد، در این گروه یارانه مستقیماً به مصرف کننده پرداخت می شود و هر کس در بازار بیشتر خرید نماید یارانه بیشتری را نصیب خود می کند. این نوع یارانه موجب افزایش تقاضا شده و مصرف آن جایگزین سایر کالاها می شود (پژوهان، جمشید، 1383). نوع دیگر یارانه مصرفی توزیع یارانه سرانه و مساوی بین اقشار مختلف جامعه است که این نوع یارانه ها عمدتاً به صورت کالا برگ توزیع می شود و اگر توزیع درآمد را به نفع خانوارهای کم درآمد و فقیر تعییر نماید پرداخت آن مثبت ارزیابی می شود. همچنین یارانه هدفمند یارانه ای است که ابتداءً گروههای هدف شناسایی شده و یارانه براساس گروههای هدف پرداخت میشود.

اگر چه توزیع شیر یارانه ای از سالهای قبل از انقلاب در کشور مرسوم بوده است و بخشی از خانوارهای ساکن شهرهای بزرگ به این یارانه دسترسی داشته اند ، اما سالهای بعد از انقلاب و شروع جنگ تحمیلی و محدودیت های تولید و واردات و ضرورت دستیابی خانوارها به مواد پروتئینی و مغذی ارزان قیمت ، علاوه بر شیر یارانه ای توزیع سایر فرآورده های لبنی از جمله ماست و پنیر به صورت یارانه ای در دستور کار قرار گرفت و با افزایش دامنه تحت پوشش زمینه دستیابی تقریباً تمامی خانوارهای ساکن در مناطق شهری اختیار به این فرآورده ها مهیا شد. در سال 1372 توزیع یارانه ای ماست مناطق شهری حذف شد، اما توزیع پنیر به صورت کالا برگ که در سالهای اولیه جنگ تحمیلی مرسوم شده بود همچنان ادامه یافت که در حال حاضر خانوارهای مناطق شهری به صورت میانگین در هر سال حداقل دو نوبت کالا برگ 250 گرمی پنیر را دریافت می نمایند.

تعهدات دولت در پرداخت یارانه ها از جمله شیر سبب شده است که این یارانه ها هر سال بر اساس روال سال قبل ادامه یابد و استمرار و افزایش روند یارانه های شیر در سالهای اخیر فرهنگ مصرفی خاصی در مناطق شهری نهادینه کرده است . و علیرغم افزایش چشمگیر حجم یارانه پرداختی هنوز دسترسی به شیر یارانه ای در برخی از مناطق کشور با مشکلاتی همراه است .

معیار توزیع شیر یارانه ای:

اگر چه از نحوه تخصیص و توزیع شیر یارانه ای به تفکیک شهرها اطلاعات دقیقی در دسترس نیست اما آمارهای موجود استانی نشان می دهد که توزیع شیر یارانه ای بدون توجه به شاخص های توسعه ای (ساختار درآمد خانوار، پراکندگی جمعیت ، میزان جمعیت استانها، مسایل بهداشتی و تغذیه های خانوارها و ..) توزیع می شود و معیار توزیع شیر یارانه ای در استانها عمدتاً به ظرفیت صنایع و کشش بازار مصرف در هر استان بستگی داشته است. بطوریکه در سال 1379 بیش از 39 درصد از شیر یارانه ای در استان تهران توزیع شده است این در حالی است که سهم جمعیت شهری استان تهران حدود 25/5 درصد کل کشور است در همین حال استان کردستان و کرمانشاه با دارا 1/9 و 3 درصد جمعیت شهری فقط 1/1 و 1/8 درصد از کل شیر یارانه ای در این استانها توزیع شده است این وضعیت در استانهایی که محدودیت در تولید شیر داشته و یا فاقد صنایع تبدیلی هستند به مراتب بدتر است . در واقع استانهای محروم نظیر سیستان و بلوچستان و هرمزگان و .. که به لحاظ شرایط اقلیمی با محدودیت تولید شیر و به طبع آن

فاقد صنایع فرآوری بوده اند تا سال 1380 از دسترسی به شیر یارانه ای محروم بوده اند. برآوردهای انجام گرفته از میزان توزیع شیر یارانه ای در طول سالهای (1378-1372) نشان می دهد که استانهای تهران، خراسان، اصفهان، کرمان، زنجان و مرکزی بیش از سهم خود شیر یارانه ای دریافت کرده اند به طوری که این استانها با دارا بودن 50/7 درصد خانوار های شهری در حدود 72/15 درصد شیر یاران های را به خود اختصاص داده اند. همچنین استانهای آذربایجان غربی، یزد، کردستان و کرمانشاه با 21/9 درصد خانوار شهری فقط 9.3 درصد شیر یارانه ای را به خود اختصاص داده اند و استانهای سیستان و بلوچستان، ایلام، بوشهر، اردبیل، چهارمحال و بختیاری، کهگیلویه و بویر احمد و هرمزگان با 9/7 درصد جمعیت شهری اصلا شیر یارانه ای دریافت نکرده اند برآوردهای انجام شده تا سال 1380 میزان برخورداری مناطق شهری از شیر یارانه ای را به شرح زیر نشان می دهد (شرکت سهامی شیر ایران، 1382،

1 - استانهای که بیش از میانگین سهمیه استانی از شیر یارانه ای برخوردار بوده اند این استانها بیش از 40 درصد از میانگین کشوری از شیر یارانه ای برخوردار بوده اند عبارتند از: تهران، اصفهان، خراسان، گلستان، زنجان، کرمان و مرکزی

2- استانهایی که در حد متوسط سهمیه کشوری شیر یارانهای دریافت کرده اند عبارتند از گیلان، همدان، قم، فارس و آذربایجان شرقی

3- استانهای که حدود 50 درصد کمتر از سهمیه خود از شیر یارانه ای برخوردار بوده اند عبارتند از خوزستان، آذربایجان غربی، مازندران، یزد، کرمانشاه و کردستان

4- استانهایی که تا سال 1380 به شیر یارانه ای دسترسی نداشته اند، شامل استان های سیستان و بلوچستان، هرمزگان، ایلام، بوشهر، کهگیلویه و بویر احمد، چهارمحال بختیاری و سمنان می باشند.

همچنین تا کنون کل جمعیت روستا که حدود 35 درصد از جمعیت کشور را تشکیل می دهد از دستیابی به شیر و فرآوردهای لبنی یارانه دار محروم هستند. این در حالی است که فقر و محرومیت در مناطق روستایی بیشتر از مناطق شهری بوده و می بایست تامین نارسایی غذایی، تغذیه و مسایل بهداشتی و تامین سلامت این اقشار در اولویت قرار بگیرد.

قیمت و یارانه شیر

هر ساله به منظور تعیین قیمت شیر خام کمسیون تنظیم بازار با محاسبه قیمت تمام شده شیر خام نظر پیشنهادی

خود را به شوراي اقتصاد اعلام و شوراي اقتصاد نیز قیمت شیر خام را با درصد مشخصی چربی (3/2) درصد مصوب و اعلام می نماید. این قیمت به عنوان قیمت پایه در خرید شیر خام از دامداران، توسط صنایع فرآوری مبنای معامله قرار می گیرد. براساس این قیمت و هزینه های فرآوری قیمت تمام شده شیر پاستوریزه محاسبه و متناسب با یارانه پرداختی دولت بازاء هر کیلو گرم شیر، قیمت شیر یارانه ای تعیین و در شبکه بازار توزیع می شود. هم چنین دولت علاوه بر تعیین قیمت شیر خام میزان یارانه شیر و پنیر یارانه ای در سر جمع یارانه های کالاهای اساسی و خدمات هر سال مصوب می نماید. و عملیات اجرایی جهت توزیع شیر یارانه ای باستناد شوراي اقتصاد صورت می گیرد. یارانه پرداختی دولت به ازاء هر کیلوگرم شیر یارانه ای خانوار در مناطق محرم 1610 ریال در سایر مناطق 1260 ریال و برای هر کیلوگرم شیر یارانه ای مدارس حدود 5180 ریال (بطور رایگان) بوده است. لذا در سال 1383 بطور متوسط دولت بازاء هر کیلو گرم شیر یارانه ای توزیع شده اعم از (شیر خانوار، شیر مدارس و پنیر یارانه ای) حدود 1650 ریال یارانه پرداخت نموده است در جدول شماره (2) روند قیمت مصوب و آزاد شیر خام و یارانه پرداختی دولت آمده است.

جدول شماره (2) قیمت شیر خام و یارانه ای و یارانه مصوب

کیلوگرم / ریال

یارانه پرداختی دولت برای هر کیلو گرم شیر	قیمت شیر و پنیر یارانه ای		قیمت شیر خام (1)		سال
	پنیر یارانه ای	شیر یارانه ای مصرف کننده	قیمت آزاد	قیمت مصوب	
--	5000	600	1276	940	1377
--	5000	1000	1345	1130	1378
--	5000	1000	1623	1300	1379
920	5500	1050	1755	1490	1380
1312	5500	1500	1796	1680	1381
---1000 (¹) 1280	6600	1650	2142	1898	1382
1610-1260	6600	1900	2465	2200	1383
	4/7	21/2	11/6	15/2	نرخ رشد

¹ - از سال 1382 یارانه پرداختی بازاء هر کیلو گرم شیر در مناطق مختلف تغییر نموده است در مناطق محروم یارانه پرداختی برای هر کیلو شیر نسبت به مناطق غیر محروم بیشتر است و به همان نسبت قیمت شیر یارانه ای ارزان تر می باشد.

ماخذ : شرکت پشتیبانی امور دام روند توزیع شیر و پنیر یارانه ای

طی سالهای (1375-1383) میزان یارانه های پرداختی دولت به طور متوسط سالانه 24/1 درصد رشد داشته است این در حالی است که میزان یارانه پرداختی به شیر و پنیر در همین دوره از 28/6 درصد رشد برخوردار بوده است بعبارتی سهم یارانه این فرآورده ها از 5.1 درصد در سال 1375 به 6/83 درصد یارانه پرداختی دولت در سال 1383 افزایش یافته است. ضمن اینکه حجم (مقدار تناژ) شیر یارانه ای نیز حدود 5 برابر شده است.

جدول شماره (3) میزان توزیع شیر یارانه ای طی سالهای (1377-1383)

سال	جمعیت (هزار نفر)		مبلغ و مقدار شیر یارانه ای		سرانه توزیع شیر (کیلوگرم) در مناطق شهری
	کل جمعیت	جمعیت شهری	میلیار د ریال (1)	هزار تن (2)	
1377	61862	38862	284	467	12
1378	62817	39817	481/4	744/4	19/5
1379	63862	40862	645	736	18
1380	64900	41900	835	886/4	21/2
1381	65993	42993	1164	1021/4	23/7
1382	66983	43900	1937	1307	29/1
1383	67800	44990	2482	1565 (*)	33/5
متوسط رشد سالانه	1/5	2/5	43.5	22/3	18/9

(1) گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی

(2) مصوبات مختلف شورای محترم اقتصاد (مجموع شیر یارانه ای خانوار، مدارس و پنیر کلا برگی می باشد میزان پنیر یارانه ای با ضریب 7 محاسبه شده است.)

(*) میزان شیر یارانه ای خانوار مناطق شهری مصوب شورای محترم اقتصاد برای سال 1383 مقدار 1150 هزار تن بوده است که بر اساس آمار ارائه شده، 75 هزار تن شیر یارانه ای خانوار بیش از سهمیه مصوب شورای اقتصاد توزیع شده است. از مجموع 1565 هزار تن شیر یارانه ای حدود 40 هزار تن در مدارس روستایی توزیع شده است

شیر یارانه ای

توزیع شیر و پنیر یارانه ای طی سالهای مورد بررسی (1377-1383) به طور چشمگیری افزایش یافته است در طی این سالها حجم شیر یارانه ای از 467 هزار تن در سال 1377 به 1565 هزار تن در سال 1383 رسیده است. و سرانه شیر یارانه ای در مناطق شهری از 12 کیلوگرم در سال

۱۳۷۷ به ۳۳/۵ کیلو گرم در سال ۱۳۸۳ افزایش ارتقاء
یافته است. هم چنین سرانه یارانه پرداختی شیر برای
مناطق شهری طی سالهای (۱۳۷۷-۱۳۸۳) از حدود ۷ هزار
ریال به ۵۵ هزار ریال رسیده است.

از مجموع ۱۵۶۵ هزار تن شیر و پنیر^۱ یارانه ای توزیع
شده در سطح کشور در ۱۳۸۳ حدود ۱۱۲ هزار تن (۸ درصد)
در قالب شیر یارانه ای مدارس توزیع شده است. از این
میزان حدود ۴۰ هزار تن بین مدارس ابتدایی مناطق
روستایی توزیع شده است بعبارتی سهم یارانه مناطق
روستایی از شیر یارانه ای مدارس ۳۶ درصد و از کل
شیر یارانه ای فقط (۳/۴ درصد) بوده است. یعنی از کل
۱۵۶۵ هزار تن شیر و پنیر یارانه ای کشور در سال ۱۳۸۳
حدود ۱۵۰۹ هزار تن آن به صورت شیر و پنیر یارانه ای
در مناطق شهری و فقط ۵۹ هزار تن در مناطق روستایی
توزیع شده است. که از این میزان حدود ۴۰ هزار تن
در مدارس و ۱۹ هزار تن دیگر در قالب پنیر یارانه ای
بین دهکهای پایین درآمدی روستایی توزیع شده است. در
طی دوره مذکور (۱۳۷۷-۱۳۸۳) حجم شیر یارانه ای به طور
سالانه ۲۲/۳ رشد داشته است در حالی که میزان تولید
شیر، از ۳/۶ درصد رشد سالانه برخوردار بوده است،
بعبارتی دولت با افزایش حجم یارانه ها تلاش نموده است
آن بخش از شیر تولیدی که در چرخه مصرف به صورت غیر
یارانه ای در بازار توزیع و به مصرف می رسیده است،
را در قالب شیر یارانه ای بین ساکنین مناطق شهری عرضه
نماید. با اقدامات صورت گرفته و افزایش حجم یارانه
ها دستیابی جمعیت شهری به شیر یارانه ای افزایش یافته
است. به بیان دیگر در سال ۱۳۷۷ از کل شیر مصرفی در
کشور حدود ۹ درصد شیر مصرفی در شبکه دولتی و در قالب
شیر و پنیر یارانه ای بین شهروندان توزیع می شده است
. و ما بقی به صورت آزاد و در شبکه بازار عرضه می
شده است، این نسب در سال ۱۳۸۳ به حدود ۲۵ درصد
رسیده است یعنی حدود ۱/۴ یک چهارم شیر تولیدی کشور
به صورت یارانه ای توزیع شده است. بررسی صورت
گرفته نشان می دهد که این گونه اقدامات نمی تواند
در مصرف سرانه کل کشور تغییر محسوس ایجاد نماید زیرا
افزایش مصرف سرانه در گرو افزایش تولید داخلی است.
افزایش حجم یارانه می تواند در چگونگی دسترسی دهک

^۱ - در سال ۱۳۸۳ مقدار ۱۲۲۵ هزار تن شیر یارانه ای خانوار و ۱۱۲ هزار تن شیر یارانه ای مدارس و ۳۲/۵۹ هزار تن پنیر
یارانه ای در کشور توزیع شده است که مقدار پنیر یارانه ای با احتساب ضریب ۷ این مقدار پنیر از حدود ۲۲۸ هزار تن شیر
بدست آمده است بعبارتی در سال ۱۳۸۳ در کل ۱۵۶۵ هزار تن شیر یارانه ای توزیع شده است از این میزان شیر و پنیر یارانه ای
مقدار ۱۵۰۹ هزار تن در مناطق شهری توزیع شده است که با توجه به میزان توزیع یارانه سرانه توزیع شیر در مناطق شهری
حدود ۳۳/۵ کیلو گرم می باشد.

های درآمدی مختلف به کالا تاثیر بگذارد و طبیعتاً هر چه قدر توزیع این یاران به هدفمند و منطقی باشد دسترسی گروههای مورد نظریه شیر ارزان قیمت سهلتر خواهد شد. لذا برای ارتقاء مصرف سرانه کل کشور میبایست راهکارهای دیگری علاوه بر افزایش یاران را جستجو کرد. اگرچه در برنامه سوم توسعه توزیع بهینه شیر یارانه ای خانوار مورد توجه قرار گرفت اما عملاً توزیع شیر یارانه ای کما فی السابقه بدون توجه به شاخص های درآمدی و جمعیتی توزیع گردید. به طور متوسط سرانه شیر یارانه ای توزیع شده در مناطق شهری در سال 1382 حدود 22 کیلوگرم بوده است اما به جهت عدم توزیع بهینه یاران، شهروندان استانهای اصفهان، تهران، قم و مازندران با دسترسی به 30/1 کیلوگرم شیر یارانه ای، 38 درصد بیشتر از متوسط کشوری ه شیر یارانه ای مصرف نموده اند، و در مقابل استان های نظیر ایلام، بوشهر، سمنان و... فقط به 10 کیلوگرم شیر یارانه ای دسترسی داشته اند که این مقدار حدود 45 درصد متوسط کشوری می باشد.

جدول شماره (4) روند توزیع شیر یارانه ای خانوار در سال 1382

استان	سهم از جمعیت شهری	سهم از شیر یارانه ای	متوسط میزان دسترسی هر نفر به شیر یارانه ای (کیلوگرم)
اصفهان، تهران، قم، مازندران	37/5	51/6	30/1
آذربایجان غربی، ایلام، بوشهر، خراسان، سمنان، سیستان، کردستان، کهگیلویه و بویر احمد	17/4	7/9	10
سایر استانها	45/1	40/5	19/6

یارانه کالا برگ پنیر:

در سالهای بعد از انقلاب با محدودیت های حاصله از جنگ تحمیلی و ضرورت دستیابی اقشار مختلف به کالا های اساسی، پنیر نیز از جمله اقلامی بود که از طریق کالا برگ در اختیار شهر وندان قرار گرفت. پرداخت یاران پنیر از سال 1360 تا سال 1377 استمرار یافت بخش قابل توجهی از پنیر یارانه ای از محل پنیر وارداتی کشورهای (دانمارک، فراسنه، فنلاند) تامین می شد در طول برنامه های توسعه با ایجاد ظرفیت های جدید و توسعه صنایع فراوری دستیابی به خود کفایی پنیر در

کشور میسر گردید در سال 1377 برای مقطع کوتاه هی پرداخت یارانه پنیر به دلایل مختلف از سیستم یارانه ای حذف شد این در حالی بود که کشور در طی این سالها به خود کفایی دست یافته بود و بخش قابل توجهی از محصول تولیدی از طریق سیستم کالابریگی در بازار عرضه می شود با قطع یارانه پنیر و عدم کشش بازار داخلی و خارجی ، امکان جذب محصول تولیدی در بازار و در قیمت های مرسوم وجود نداشت عدم وجود تقاضای مکفی در بازار، مشکلاتی را برای صنعت نوپا بوجود آورد و بخش قابل توجهی از محصول تولیدی به دلیل عدم کشش بازار داخلی در انبار صنایع انباشته شد. دولت به منظور جذب پنیر تولیدی کشور در بازار مصرف از سال 1378 با اعلام کالا برگ پنیر، پرداخت یارانه پنیر در مناطق شهری ، مجدداً از سر گرفت.

توزیع پنیر یارانه ای از سال 1378 بیش از آنکه با هدف دستیابی اقشار جامعه به پنیر ارزان قیمت صورت بگیرد با هدف حمایت از صنایع فرآوری پنیر و ایجاد تقاضا برای محصول تولیدی این صنایع شکل گرفت .بطوریکه در برخی از سالها به واسطه عدم کشش بازار و فروش نرفتن پنیر تولیدی در بازار ، فشار های مضاعفی از طریق اتحادیه های تولیدکنندگان پنیر به دولت وارد آمد ، لذا دولت به منظور حمایت از این صنایع نوپا و کمک به تولید داخلی ، با ایجاد تقاضای مصرف از طریق پرداخت یارانه و اعلام کالا برگ پنیر یارانه ای در مناطق شهری، بخش عمده ای از تولید مازاد در بازار را جذب نمود. در سالهای بعد نیز این روند ادامه یافت، بطوریکه در برخی از سالها دولت به منظور جذب پنیر تولیدی صنایع در بازار ، ناچار به اعلام 3 مرحله کالا برگ شده است و در نهایت در سال 1383 شورای محترم اقتصاد توزیع 32/59 هزار تن پنیر به صورت یارانه ای تصویب کرده است میزان پنیر یارانه ای (32/59 هزار تن) از استحصال حدود 228 هزار تن شیر بدست می آید که از این مقدار 23/54 هزار تن طی دو نوبت با اعلام دو مرحله کالا برگ فقط در مناطق شهری توزیع می شود و 2/97 هزار تن جهت مصارف دانشگاهها و مراکز آموزشی استفاده میشود و الباقی آن یعنی 5/75 هزار تن بین خانوارهای مددجو کمیته امداد و بهزیستی توزیع می شود.

جدول شماره (4) روند توزیع یارانه پنیر طی سالهای (1377-1383)

میلیارد ریال / هزار تن

شرح / سال	1378	1389	1380	1381	1382	1383	متوسط نرخ رشد
مبلغ یارانه (میلیارد ریال)	189/4	193	275	317	430	444	18/6
مقدار یارانه (هزارتن)	25/2	24	25/2	25/2	30/58	32/59	5/3

ماخذ: گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی ج. ا. ا. و مصدوبات سالانه شورای محترم اقتصاد

اگر چه این میزان یارانه (23/54 هزار تن پنیر) به صورت کالا برگ و به صورت برابر و سرانه در همه مناطق شهری کشور توزیع می شود ، لیکن پنیر یارانه ای نیز مانند شیر یارانه ای فقط در مناطق شهری توزیع می شود و جمعیت ساکن در مناطق روستایی کماکان از این نوع یارانه بی بهره اند، و فقط آن دسته از روستاییانی که تحت پوشش نهادهای حمایتی مانند کمیته امداد و بهزیستی هستند از این یارانه برخوردار می باشند . سهم مناطق روستایی از 32590 تن پنیر یارانه ای در سال 1383 حدود 1900 تن (5/8 درصد) می باشد . اگرچه خانوار های روستایی از دستیابی به این یارانه نیز محروم هستند اما نحوه توزیع آن از شیر یارانه ای بمراتب عادلانه تر و هدفمند تر است چرا که نظام توزیعی این فرآورده فرصت برابری را برای همه خانوارهای مناطق شهری بوجود آورده است و تمامی جمعیت شهری ساکن مناطق شهری به صورت برابر و از حدود (500 گرم سرانه پنیر) برخوردار هستند

نظام فعلی توزیع کالا برگی پنیر اگر چه به نوعی یک نظام حمایتی تولید و مصرف محسوب می باشد ، و توزیع پنیر یارانه ای بیش از آنکه با هدف دستیابی اقشار محروم به پنیر یارانه ای و ارزان قیمت باشد با هدف حمایت از صنایع فرآوری این محصول استمرار یافته است. که گاهی این صنایع در تامین پنیر یارانه ای مرغوب و متناسب با استانداردهای تعیین شده با مشکل مواجه هستند . لذا لزوم تامین پنیر کالا برگی مرغوب و با کیفیت می بایست مورد تاکید قرار بگیرد و صنایع فرآوری با افزایش کیفیت ، کاهش قیمت تمام شده و بازار یابی محصولات ، وابستگی خود را به حمایت های دولت به حداقل برسانند .

1-3-2 - یارانہ شیر مدارس:

بر اساس مصوبه شماره 34/2325 مورخ 1379/12/28 شورای محترم اقتصاد مجوز توزیع شیر یارانہ ای بین مدارس ابتدایی کشور را تصویب نمود. مسئولیت سیاست گذاری و نظارت بر اجرای این طرح به عهده کمیته ای مرکب از نمایندگان وزارت جهاد کشاورزی، آموزش و پرورش، بهداشت درمان و آموزش پزشکی، بازرگانی و سازمان مدیریت و برنامه ریزی می باشد، و برای اولین سال و در سال تحصیلی (1380-1381) مقرر گردید با اختصاص 50 میلیارد ریال برای 14000 تن شیر یارانہ ای با سرانہ هر دانش آموز 14 کیلوگرم در سال، حدودیک میلیون از دانش آموزان مقاطع ابتدایی در استانهای محروم کشور از جمله (استانهای سیستان و بلوچستان، هرمزگان، بوشهر، کرمانشاه، کردستان، و کهگیلویه و بویر احمد تحت پوشش این طرح قرار گیرند، بر اساس این مصوبه تا پایان برنامه سوم (1383) می بایست مدارس ابتدایی سراسر کشور تحت پوشش این طرح قرار بگیرند در اولین سال اجرای این برنامه (1380) بدلیل تاخیر در اعلام مصوبات و هماهنگی دستگاههای اجرایی عملاً کمتر از 2500 تن شیر در بین مدارس توزیع شد در سال 1381 با اختصاص 30000 تن شیر یارانہ ای توسط شورای اقتصاد مقرر گردید که حدود 2/1 میلیون دانش آموز کشور تحت پوشش این طرح قرار بگیرد و در نهایت با اقدامات صورت گرفته در سال پایانی برنامه سوم (1383) با اختصاص 112 هزار تن شیر یارانہ ای مجموع مدارس ابتدایی استانهای کشور با حدود 8 میلیون دانش آموز تحت پوشش این طرح قرار گرفتند

در بین یارانہ های توزیعی برای شیر و فرآورده های لبنی، توزیع شیر مدارس از محدود یارانہ های می باشد و توزیع آن به صورت تقریباً هدفمند و برای گروههای سنی خاصی طراحی و پرداخت می شود و بر خلاف سایر یارانہ های ذکر شده توزیع آن بدون وجه تمایز بین مناطق شهری و روستایی به صورت برابر و بر حسب تعداد دانش آموزان در کلیه مناطق کشور (اعم از شهر و روستا) توزیع می شود بعبارتی فرصت دستیابی تمامی گروه های هدف (دانش آموزان مقطع ابتدایی اعم از شهری و روستایی) به شیر یارانہ ای مدارس برابر و یکسان می باشد. از مجموع 112 هزار تن شیر یارانہ ای مدارس در سال 1383 سهم مدارس روستایی (متناسب با جمعیت دانش آموزی حدود 33 درصد) بوده است

جدول شماره (5) روند توزیع شیر یارانه ای در مدارس طی سالهای برنامه سوم

تن -میلیارد ریال- هزار نفر

شرح / سال	1379	1380	1381	1382	1383
مقدار شیر یارانه ای (تن)	-	14000	30000	84000	112000
مبلغ یارانه (میلیارد ریال)		50	114/2	372	1** ¹
دانش آموزان تحت پوشش (هزار نفر)		1000	2140	6000	8000

در طرح توزیع شیر مدارس بخش وسیعی از صنایع کوچک فرآوری شیر بخش خصوصی مشارکت دارند و شیر مورد نیاز طرح را براساس استانداردهای تعیین شده و با قیمت های مصوب در اختیار مجریان طرح گذاشته اند. عقد قرار داد با این صنایع علاوه بر اینکه تامین شیر یارانه ای مدارس در سراسر کشور را تسهیل نموده است باعث فعال شدن این صنایع و ایجاد انگیزه های سرمایه گذاری در مناطق مختلف کشور شده است

کیفیت توزیع یارانه شیر

در سال 1383 حدود 33 درصد جمعیت کشور ساکن مناطق روستایی بوده اند و بنا به اطلاعات موجود متوسط سطح درآمد، و کیفیت برخورداري و دسترسی خانوها به مواد غذایی مورد نیاز یارانه تر از مناطق شهری است. اما کیفیت توزیع شیر یارانه در سطح کشور به گونه ای است که تقریباً امکان دسترسی خانوار ساکن مناطق روستایی به شیر یارانه ای خانوار صفر است و از مجموع یارانه های توزیعی برای شیر و فرآورده های آن حدود 3/6 درصد به مناطق روستایی اختصاص یافته است. ضمن اینکه شیوه توزیع شیر یارانه ای خانوار ها در مناطق شهری نیز بسیار غیر منطقی و نامناسب می باشد بطوریکه

جدول شماره (6) وضعیت توزیع یارانه شیر و پنیر در مناطق شهری و روستایی در سال 1383

هزار تن

نوع یارانه	کل مقدار یارانه شیر و پنیر	یارانه مناطق شهری	یارانه مناطق روستایی	سهم یارانه مناطق روستایی (درصد)
شیر خانوار	1225	1225	0	0

¹ آمار در دسترس نیست

36	40	72	112	شیر مدارس
5/.8	1/9	30/69	32/59	پنیر یارانه ای
3/6	56	1509	1565	جمع کل ^(۱)

ماخذ: مصوبات شورای اقتصاد و آمار محاسباتی

مصرف شیر خانوار ها:

اگرچه آمارهای سری زمانی از میزان هزینه های خانوار مناطق شهری و روستایی به تفکیک گروه درآمدی وجود دارد و میزان هزینه سرانه شیر و فرآورده های شیری برای هر یک از دهک درآمدی در مناطق شهری و روستایی قابل بررسی و تحلیل است، اما با توجه به تفاوت قیمت شیر و فرآورده های شیری در مناطق روستایی و شهری و مقایسه هزینه های ریالی خانوارهای مناطق مختلف نمی تواند تصویر روشن و جامع از رفتار مصرفی گروههای درآمدی در مناطق شهری و روستایی ارائه داد، و مقایسه ریالی میزان مصرف دهک های درآمدی مناطق شهری و روستایی غیر علمی و غیر منطقی به نظر می رسد لذا برای مقایسه دهک های درآمدی مختلف در مناطق شهری و روستایی می بایست میزان (مقدار مصرف شیر و فرآورده های آن) در بین دهکهای درآمدی مناطق شهری و روستایی مورد مقایسه و ارزیابی قرار گیرد بررسی های موجود نشان می دهد که به جهت اینکه مناطق روستایی کانون تولید شیر به خصوص شیر گاو بومی و گوسفند و بز می باشند قیمت این محصول و فرآورده های استحصال شده از شیر حدود 30 درصد کمتر از مناطق شهری عرضه می شود. اگرچه شیر عرضه شده در مناطق روستایی به جهت کیفیت، درصد آلودگی میکروبی، کیفیت فرآوری و بسته بندی و... نسبت به محصول عرضه شده در مناطق شهری تفاوت دارد، اما جمعیت ساکن در روستاها به سهولت و با قیمت ارزانتر به شیر دسترسی دارند و با توجه به ذائقه و سلیقه خود، مصرف این شیر را ترجیح می دهند. هم چنین به استناد آمار های موجود (مرکز آمار ایران) درآمد حدود 40 درصد از خانوار ساکن مناطق روستایی منشا فعالیت های کشاورزی دارد، به عبارتی بخش وسیعی از خانوارهای روستایی خود تولید کننده شیر و فرآورده های لبنی می باشند. و دسترسی به این فرآورده ها به هزینه کمتر امکان پذیر است. از طرفی بررسی آمارهای موجود از هزینه خانوار سالهای (1371-1375) از میزان مصرف ریالی و مقداری دهک

¹ با احتساب ضریب 7 برای پنیر

های درآمدی مناطق شهری و روستایی) نشان می دهد که خانوار های شهری علیرغم اینکه حدود 13 درصد بیشتر از خانوار های روستایی به به منظور تامین شیر و فرآورده های شیری هزینه نموده اند اما عملاً از لحاظ مقداری حدود 86/ درصد خانوار روستایی شیر و فرآورده ای شیری مصرف نموده اند. به عبارتی مصرف کنندگان مناطق شهری علیرغم دسترسی به یارانه های شیر، برای دستیابی به یک کیلو گرم شیر می بایست 31 درصد بیشتر از مصرف کنندگان مناطق روستایی پرداخت نماید. این نتیجه گیری صحت اطلاعات قیمتی و تفاوت قیمت شیر و فرآورده های شیری در مناطق شهری و روستایی (حدود 33 درصد) بر آورد شده است را به نوعی تأیید میکند از سوی دیگر ملاحظه می شود که علیرغم پرداخت بیش از 96 درصد یارانه شیر در مناطق شهری هنوز تفاوت قیمت شیر و فرآورده های آن در بین مناطق شهری و روستایی چشمگیر است. و حتی در برخی از مناطق روستایی به طور متوسط قیمت یک کیلو شیر خام در حد قیمت یک کیلو شیر یارانه ای در شهرهای بزرگ می باشد.

هم چنین بررسی صورت گرفته از روند هزینه های مصرف شیر و فرآورده های شیری در بین دهک های درآمدی مناطق شهری و روستایی در طی سالهای 1371-1375 نشان می دهد که دو دهک بالای درآمدی در مناطق شهری نسبت به دو دهک پایین درآمدی از لحاظ ریالی حدود 2/15 برابر از لحاظ مقداری حدود 1/96 برابر شیر و فرآورده های لبنی مصرف نموده اند

بررسی روند 12 ساله (1371-1382) هزینه خانوار مناطق روستایی و شهری نشان می دهد که در شش سال اول این دوره به طور متوسط 4 دهک پایین درآمدی در مناطق شهری نسبت به 4 دهک پایین درآمدی در مناطق روستایی از لحاظ ریالی حدود 30 درصد بیشتر صرف تامین شیر و فرآورده های لبنی کرده اند که با توجه به تفاوت قیمت این فرآورده ها در مناطق شهری و روستایی استنباط می شود که 4 دهک پایین مناطق شهری و روستایی تقریباً به یک اندازه شیر و مواد لبنی مصرف نموده اند

اما بررسی این روند در شش سال دوم (1377-1382) نشان می دهد که چهار دهک پایین درآمدی در مناطق شهری از لحاظ ریالی به اندازه 4 دهک پایین مناطق روستایی هزینه نموده اند که با توجه به تفاوت قیمت شیر و فرآورده های به نظر می رسد که وضعیت دستیابی دهک های درآمدی پایین در مناطق شهری به شیر و فرآورده های لبنی در مقایسه با مناطق روستایی بدتر شده است

این در حالی است که میزان توزیع شیر یارانه در طول سالهای 1377-1382 حدود 3 برابر شده است این نسبت برای 4 دهک بالای درآمدی بر عکس است بعبارتی در 6 سال اول این دوره 4 دهک بالای درآمدی مناطق شهری در مقایسه با 4 دهک بالای درآمدی مناطق روستایی حدود 1/07 درصد و در شش سال دوم حدود 1/30 درصد بیشتر صرف هزینه تامین شیر و فرآورده ای لبنی نموده اند بعبارتی افزایش حجم یارانه های شیر در طی دوره (1377-1382) تفاوت معنی داری را بین گروههای درآمدی مناطق شهری و روستایی ایجاد کرده است. بدین ترتیب که متوسط مصرف شیر و فرآورده ای لبنی 4 دهک پایین درآمدی در مناطق روستایی از متوسط مصرف 4 دهک پایین مناطق شهری (از لحاظ وزنی و مقداری) پیشی گرفته است و بر عکس متوسط مصرف 4 دهک بالای درآمدی در مناطق روستایی از متوسط مصرف 4 دهک بالای مناطق شهری عقب مانده است.

ار سویی دیگر بررسی های نشان می دهد که هزینه های تامین شیر و فرآورده ای لبنی 2 دهک پایین درآمدی در شش سال اخیر به طور متوسط 5/15 درصد رشد داشته است در حالی این نسبت برای دو دهک بالای درآمدی مناطق شهری 2/12 درصد است بعبارتی تفاوت هزینه های ریالی این گروها کمتر شده است. اما هزینه مصرفی برای تامین شیر و لبنیات برای سال 1382 برای دو دهک بالای درآمدی مناطق شهری 6/2 برابر دو دهک پایین درآمدی است. در حالی که این نسبت برای مناطق روستایی حدود 3/2 برابر است و علیرغم اینکه در 6 سال اخیر حجم یارانه شیر حدود 3 برابر افزایش یافته است اما تفاوت معنی داری بین مصرف گروههای درآمدی بالا و پایین مشاهده نمی شود ضمن اینکه در مناطق روستایی علی رغم عدم توزیع یارانه اختلاف میزان هزینه دو دهک بالا و پایین درآمدی مناسب تر از مناطق شهری است. در مجموع شرایط فعلی پرداخت یارانه شیر تصویر مطلوبی از هدفمند بودن این یارانه را ارائه نمی دهد و ادامه روند کنونی توزیع شیر خانوار منجر نهادینه کردن یک فرهنگ مصرفی خاص را شهری های بزرگ شده است که متاسفانه میزان دسترسی گروههای هدف به این یارانه ها مشخص نیست، ضمن اینکه هنوز اقدامات موثری برای اصلاح ساختار موجود صورت نگرفته است و به نظر می رسد استمرار این شیوه و توزیع غیر هدفمند این یارانه به اتلاف منابع منجر می شود. و علیرغم طرح مباحث مختلف در خصوص هدفمند سازی یارانه ها هنوز برنامه روشن و مدونی در خصوص چگونگی اصلاح و استمرار پرداخت یارانه شیر

صورت نگرفته است. که ضرورت دارد در راستای هدفمند سازی یارانه ها به مقوله یارانه شیر نیز توجه جدی صورت گیرد.

خلاصه و نتیجه گیری:

علی رغم قدمت طولانی در پرداخت یارانه شیر به مصرف کنندگان هنوز روشهای مرسوم در پرداخت یارانه ابتدایی بوده و مطالعاتی خاصی را به منظور بررسی آثار و تبعات این رایانه در میزان مصرف خانوارها؛ میزان اصابت و برخورداری گروههای هدف از این یارانه و یا هم سویی پرداخت این یارانه با اهداف تعیین شده صورت نگرفته است، استمرار پرداخت یارانه و افزایش چشمگیر حجم این یارانه فرهنگ مصرفی خاصی را در مناطق شهری بخصوص در شهرهای بزرگ نهادینه کرده است. از سوی دیگر دولت به منظور تامین بهداشت، تغذیه و ارتقاء سلامت جامعه حجم یارانه های شیر را افزایش داده است. اما بررسی های انجام شده نشان می دهد که افزایش حجم یارانه های شیر لزوماً منجر به افزایش مصرف خانوارها نمی شود. یارانه های پرداختی می تواند در کیفیت دسترسی اقشار مختلف درآمدی و توزیع بهینه این فرآوردها در بین دهک های مختلف درآمدی تاثیر بگذارد.

پرداخت یارانه به کالا های اساسی نظیر شیر زمانی به بهبود توزیع درآمد و رفاه عمومی کمک می کند و به شکاف درآمدی راکاهش می دهد که گروههایی که استحقاق دریافت یارانه را دارند شناسایی شوند زمانی می توانیم از پرداخت یارانه های رضایت کنیم که یارانه ها به خانوارهای مستحق اصابت کند بررسی بعمل آمده از نظام توزیعی شیر یارانه ای نشان می دهد که بخش وسیعی از گروههای هدف (خانوارهای کم درآمد) از دسترسی به این یارانه محروم هستند و عمدتاً غیر هدفمند و در مناطق خاص توزیع می شود. هنوز 33 درصد از جمعیت کشور که در مناطق روستایی سکونت دارند از این یارانه بی بهره هستند. تقلید ناصح از برخی کشورها و عدم استفاده از شیوه های مناسب توزیعی و کنترلی افق روشنی را از بهبود وضعیت مصرف دهک های پایین درآمدی را آرایه نمی دهد و سطح برخورداری دهک های درآمدی پایین از این یارانه دقیقاً مشخص نیست. از مجموع یارانه توزیعی برای شیر و فرآورده های آن فقط شیر یارانه ای مدارس (7 درصد از کل شیر یارانه ای) به صورت هدفمند و در بین گروه سنی مشخصی توزیع می شود. این بخش از یارانه از نظام کنترلی نسبتاً مناسبی برخوردار است و تمام افراد در گروه سنی تعیین شده اعم از مناطق شهری و روستایی از این یارانه برخوردار هستند در سالهای اخیر علی رغم افزایش چشمگیر

حجم یارانه شیر و اطلاع از وضعیت نا مناسب توزیع این یارانه در بین گروههای درآمدی، مجموع دستگاه های مسئول در تنظیم ساختار اجرایی مناسب یارانه های کم کاری کرده اند.

لذا به منظور بهینه و هدفمند کردن یارانه و ارتقاء بهداشت و تغذیه گاوهای هدف ضمن استفاده از تجربیات موفق کشورها موفق می بایست در سازوکارهای پرداخت یارانه، توزیع یارانه، و گاوهای هدف بازنگری بعمل آید و با توجه به تجربیات موجود در سطح جهانی ساختار جدیدی را برای پرداخت این یارانه ایجاد نماییم.

منابع و ماخذ:

1- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، (1383) نماگرهای اقتصادی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، سه ماهه سوم 1383 شماره 30

2- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، سالهای مختلف، گزارش اقتصادی و ترانزنامه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

3- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، (1383) نماگرهای اقتصادی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، سه ماهه سوم 1383 شماره 30

(1383) آمار تولید، مصرف و میانگین برخی از فرآورده ها و نهاده های دام و طیور 1371-1382، شرکت پشتیبانی امور دام، وزارت جهاد کشاورزی

4- شرکت سهامی شیر ایران، (1382) برنامه باز سازی و نو سازی صنعت شیر ایران "

5- مرکز آمار ایران، (سالهای مختلف) نتایج تفصیلی آمارگیری از هزینه و درآمد خانوارهای شهری،

6- مرکز آمار ایران، (سالهای مختلف) نتایج تفصیلی آمارگیری از هزینه و درآمد خانوارهای روستایی، سالهای مختلف مرکز آمار ایران

7-www.sci.org.ir

8-www.iranslal.com